

גנשו כרי שלא לגרום לנו אינעצמות. ממבקים מיקרים סתם מונע יורם מלהפ ריע לוקן.

בשבת האחרונה ביקרו אצלו מספר חסידי חב"ד, אשר הלכו ברגל מהמידרשה. הם הביאו לוקן דרישת-שלום מנשא המדינה. בן-גוריון קיבלם, שוחח עימם כעשר דקות, ושילחם.

הוא כבר לא אותו הדבר. הוא אמנם צלול בשיחה ובמחשבה, אבל אין בו את החיות, הפרובוקטיביות, הבנגוריוניות שלו, כי אם את השיחה אחד החב"דיניים.

שקם...

במושמוע...

אחר...

שינוי שחל בן-גוריון נראה מהותי לכל מי שמכיר אותו מקרוב. ישנה עננה כבדה על פניו, מנסח זאת אברהם צביין. פניו של הוקן חיוורים מהמתלה בה לקה אחרי פטירת פולה, רעמתו קוצצה, והברק המרדני החד שהיה בעיניו, אפל — מין בן-גוריון אחר.

הוא מסכים לכל דבר, אינו מתנגד גם לדברים שהיו בדרך כלל מקפיצים אותו ממש. נותן לאנשים להוביל אותו, ממושמע. הוא אינו מגלה עניין כמעט בשום דבר, ו-אפילו על עיחונים אותם מביא לו יורם כל אחר-צהריים, ואשר היו תמיד זוכים לקריאה מדוקדקת, הוא עובר בריפרוף ומתעכב בעי-קר על כתבות הנוגעות לנושאי חוק.

בגיוו נלקחים על-ידי נחמה למכבסה של הקיבוץ. היא עוברת עליהם אחר-כך, כדי לבדוק אם כל הכפתורים ישנם. הדואר שלו מגיע ישר לצריף, ואילו בטלפון אינו משתמש כלל. את משכורתו מהכנסת הוא הורה להעביר במלואה לקופת הקיבוץ. עד לפני חודש היה נשאר חלק ממשכורת זו בידי פולה.

בשיחות המעטות שהוא מנהל, מוכיר בן-גוריון לא פעם את פולה — ותמיד בלשון הזה: "פולה אומרת ש...". אולם כשהוא מדבר עליה ישירות, הוא מדבר מתוך הכרת העובדה שהיא הלכה לעולמה, ואינו מזכיר חיות משותפות עימה, כמנהגם הנוסטלגי של זקנים רבים. אולם למרות זאת, אפשר לחוש כי לבניו היא עדיין קיימת. תמונתה של פולה, אותה צייר הצייר ליטונובסקי, הועברה מהמדף שמאחרי הכיסא לשולחן עבודתו. מדי פעם הוא זוקף עיניו, מתבונן בה, וחוזר לעבודת הכתיבה.

אור

דוק

בלילה

נחמה היה קשה בתחילה לחזור לתוך השיגרה היומיומית של הוקן. כאשר ניהלה עימו שיחה, מספר ימים לאחר מותה של פולה, סיפרה לו עד כמה אהבה פולה את המשק, עד כמה היה טוב לה בשדה בוקר, שכן בשנים האחרונות חשש כי קשה לה לחיות בקיבוץ המידברי.

מאוור רגע נפתחו שערי הצריף בפני נחמה. בן-גוריון מודה לה מדי יום ביומו, לעיתים באומר, לרוב בעיניו.

בימים האחרונים היה בן-גוריון עסוק בעריכת המכתבים שהוא כתב לפולה. כי להוציאם בקובץ, ביום השלושים לפטירתה. אולם בן-גוריון היה שקוע בקריאת ה-מכתבים, שקוע בין פסוק לפסוק לתהום של היהודים ותהיה וכן החביץ את התאריך של הוצאת הקובץ.

את המכתבים הוא היה קורא כשראשו תפוס בין ידיו. באותם רגעים אסור היה ל-הפריע לו, ולו בשביל הדבר החשוב ביותר. רגע אחת — היחידה מאז מותה של פולה — ואורו חברי המשק שהוא מחייב, "אולי גם צוחק קצת". היה זה בשעה שהבחין, בדרכו לחדר-האוכל, בקבוצה של ילדים משחקים. הוא ניגש אליהם, שחק עימם מעט, אך מיד חזר לרצינותו, לעיצובו.

בשעת לילה, קרוב לחצות, כאשר נחמה מסיימת את עבודת הקיבוץ ומשקיפה ביה-שלה, היא שבה לצריף, מבקשת מ-ג. לסייב את עבודתו, ומציעה את מיטתו. בן-גוריון נענה מיד, אולם עוד שעות רבות נראה ה-אור בוקע מחדר-השינה שלו.

כך מתנהלים חיי אדם, שהיה סמל הסער והפעלתנות. חיים מטוגנים מתוך רצון, בן-דיים מתוך אונס.

„אולי נווחר על חלק

מהששחים תמות שלום!

אמר ב. ג. לכתב, בשקם

בן-גוריון קיבל אותי בפתח „הצריף“, בשדה-בוקר. אמנם, שוב אין הוא עורך יותר את צעותיו המפורסמות, בגלל מחלתו. לכן שש להודמנות לטייל מעט. בחצר המשק, עם עיתונאי שבא לראיינו.

לא היה זה ראיון רגיל. בן-גוריון לא נתן לשאול אותו שאלות. זה היה מנוולוג ארוך, בו זינק „הוקן“ מנושא לנושא, והצליח להקיף, תוך מחצית השעה, שלל בעיות העומדות ברומן של החדשות, ונושאים בן-גוריוניים טיפוסיים.

היה זה הראיון הראשון שהעניק בן-גוריון אי-פעם לכתב של העולם הזה. אמנם בתחילת השיחה הוא אמר: „איני רוצה להעניק ראיונות להעולם הזה. אין לי שום דבר נגד הדיעות של העיתון. הן בסדר. אני רק מתנגד לבחורות הערומות.“ בכך חזר, כמעט מילה במילה, על הדברים שפולה זיל היתה רגילה לומר. אולם לאחר ששוחח עימי, בלי הכותרת של הראיון הרשמי, ביקשתי את רשותו לפרסם את הדברים — וקיבלתיה.

על העיתונות בארץ בכלל, ועל „העולם הזה“ בפרי: „בארץ אין עיתונות לוחמת. לעיתונים יש חשבים משלהם, שלא תמיד נוגעים לבעיה עליה הם כותבים. בעיתונים בחוצלארץ יכול להיות שעיתונאי חושב כך, העורך חושב אחרת, ובכל זאת כותבים את מה שהעיתונאי חושב. לא תמיד גם כותבים את האמת, עלי כתבו הרבה דברים שלא אמרתי, אבל גם בחו“ל.

העולם הזה כותב הרבה דברים נכונים, אם כי אני לא קורא בו בדרך כלל. אני רק מתנגד לשיטה של עירוב עיתונות, פוליטיקה עם כל מיני דברים אחרים. מעניין בשביל מה קוראים יותר את העיתון שלכם?

על רפ"י ומע"י: „ישנם עכשיו הרבה מאוד מחברי רפ"י שאינם יודעים מה לעשות. ברפ"י ישנם הרבה מאוד בחורים טובים, אנשים טובים שעכשיו אין להם מיסגרת. לא רק פוליטית אלא גם

ביאג' מדבר

מחשבתית. אלה שהצטרפו למפא"י, זכו לפחות למיסגרת הפוליטית. אני שומע שטדי קולק גם כן לא רצה בהתחלה להצטרף למפלגה שלהם.

„אבל יש כאלה שהסתדרו שם טוב, ונושאים בתפקידים הראויים להם. משה דיין הוא שר-בטחון טוב מאוד, יותר טוב משר-הבטחון שקדמו לו, וישנם עוד שיצליחו לתרום גם שם, לפחות טוב כמו שתרמו ברפ"י.“

על אופוזיציה: „אני לא חושב שאופוזיציה של בן-אדם אחד, של חבר-כנסת אחד, היא לא אופוזיציה. תלוי מי האיש ומה דעותיו. יכולה להיות אופוזיציה גדולה, שתהיה יותר קואליציה מהקואליציה עצמה, ואופוזיציה של איש אחד, שתציק ותדגוג הרבה מאוד. זה לא בושה להיות יחיד.“

על עליה ויחידות: „כל אדם המוכן לבוא לארץ, לעבוד בה מתוך רצון שבלב, לעזור להתפתחותה ולבנייתה, זה אצלי יהודי. אם הוא עושה את כל אלה וגם מצהיר על יהדותו, הוא יהודי, יהודי טוב. הוא יהודי יותר טוב מאלה היושבים בחוץ-לארץ והמתמללים בברוקלין בשבת בבית-כנסת, אפילו אם הוא בעצמו לא הולך לבית-כנסת.“

עכשיו יש לנו כבר ששחים לך נשים, שחלק מהם, הינם בעלי חשיבות היסטורית לעם ישראל. לכן ניישב אותם. ואילו את הנגב הישן שלנו עדיין לא יישבנו. לכן אנו צריכים עליה גדולה ארצה, ליונם ולעורר אותה.

„אל לנו להסתמך רק על העליה שאנו מקיים שתהיה מברית המועצות. הדבר לא בידינו. אבל בידינו העליה מאמריקה. לא חשוב מה עשו עד עכשיו בקשר לעליה, חשוב מה שיעשו מהיום. ויש הרבה מה לעשות, רק צריך להתחייס לזה בציונות, ולא בציונות במר-כאות.“

חילוף: „בנוסף לעליה ישנם עוד שני דברים שהם החשובים ביותר למדינה. החינוך והביטחון. גם את הביטחון בונים לאט-לאט, כמו חומה, אבן על גבי אבן. אבל תוצאותיו ניכרות במיספר שעות, מיספר דקות, מיספר סיקונדות. בחינוך התוצאות ניכרות טיפין-טיפין. אבל השניים קשורים זה בזה, מבלי להינתק, ומשפיעים זה על זה.“

„הבחורים האלה, שנלחמו במלחמה, נלחמו כיוון שהרצנו בהם תורה. לצבא יש מפקדים שאינם רק מקצועיים אלא גם אנשי-דת, ואנשים מוסריים. במשרד-החינוך יש גם כאלה, אבל לא כולם, כי עיקר לא אלה שבצמרת.“

„אסור שר-החינוך יהיה פוליטיקאי, עסקן ציבורי טוב או לא * הדברים נמשכו על-ידי הכתב מייד אחרי השיחה, אחרי שנת-קבלה הרשות לפרסמם. הניסוח הוא כימעט מילולי.

טוב, זה בכלל לא משנה. אני חושב שיוחר סמילנסקי היה יכול להיות שר-הינוך טוב, למרות שהוא לא פוליטיקאי טוב.“

אסון „רקר“: „אני בטוח שהצוללנים של דקר עשו כל מה שאפשר כדי להציל את האונייה. יכול להיות שאלה היו הרוסים שפגעו בהם, יכול להיות שלא. ברור לי לגמרי שהם עשו כל מה שיכולים היו כדי לא לגרום לאסונם, אם כי עד שלא יהיו הוכחות, אני לא רוצה להאמין שהם אכזרים. אני לא מכיר אותם אישית, אבל אני מכיר שכתומם, והם הבחורים הטובים ביותר, ה-מוסר הפנימי בכלל.“

על הצעירים והנוער: „אני בכלל תמיד טענתי שהנוער שלנו טוב. אמרו עליו שהוא נוער של הוב, ונוער של מרדנר לילה. אחרי המלחמה פתאום גילו שהוא גם יודע כל מיני דברים, חוץ ממועדוני-לילה, ויש לו ערכים יותר חשובים מאלה.“

על בעיית השטחים: „אני לא יודע מה יכריחו אותנו לעשות עם השטחים החדשים. אני לא יודע איך לקרוא להם, שטחים משוחררים, שטחים כבושים. אי-אפשר לפתור את הבעיה של השטחים על-ידי מודעות גדולות במעורב. של כל מיני אנשים שחושבים שהם יודעים הכל.“

יכול להיות שנצטרך לתור על חלק מהשטחים החדשים תמורת השלום, אבל זה יהיה רק תירוץ. אם נותר, זה יהיה מפני שיכריחו אותנו. אבל ישנם מקומות שאסור יהיה להחזיר אותם.

את ירושלים אסור יהיה להחזיר, את גוש-עציון אסור יהיה להחזיר. ישנם מקומות שמבחינות אחרות אסור יהיה להחזיר. אסור יהיה לגרום עחל לקיבוצים בצל הרמה הסורית, ולקיבוצים שלבגל עזה. אפשר, אולי, למצוא פתרונים אחרים, לא קיצוניים כמו החוקת השטחים או החזרתם. יכולות להיות הרבה צורות לכך, אפילו אם לא יהיה שלום חתום עם נאצר.“